

## YENİ ASSUR SANATINDA HAYVANLAR HÂKİMİ Master of Animals in Neo Assyrian Art

Esra KAÇMAZ LEVENT\*

### ÖZET

Bu çalışmada Yeni Assur sanatında hayvanlar hâkimi figürü yeniden değerlendirilmiştir. Değerlendirme dokuz adet silindirik mühür ve bir adet kabartma örneğinden yola çıkılarak yapılmıştır. Hayvanlar hakimi figürleri çoğunlukla silindirik mühürlerde betimlenmiştir. Assur sanatında görülen hayvanlar hakimi, kanatlı at (pegasos), dağ keçisi, aslan, kartal, sfenks ve at adam (kentauros) üzerinde hakimiyet kurarken tasvir edilmiştir. Söz konusu mitolojik yaratıklar ve hayvanların Yeni Assur ikonografisinde önemli bir yerinin olduğu da bilinmektedir. Böylelikle Assurlu sanatçıların hayvanlar hakimini, Assur sanatında önemli bir yeri olan hayvanlar ve mitolojik yaratıklar ile birlikte tasvir ettiği anlaşılmaktadır. Figür, kanatlı cin ve insan biçiminde tasvir edilmiştir. Hayvanlar hakimi betimlemeleri giyim kuşam, ellerinde tuttukları hayvan ile karışık yaratıklar açısından farklılıklar sergilerler. Hayvanlar hakimi figürlerinde üslup farklılıkları da mevcuttur. Bu üslup farklılığı özellikle kanat, sakal ve duruş pozisyonlarında görülmektedir. Yeni Assur sanatında betimlenmiş hayvanlar hakimi figürlerinde yerel özellikler ile birlikte kısmen de olsa Kuzey Suriye ve Anadolu geleneklerinin de bulunduğu anlaşılmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Yeni Assur, Hayvanlar Hakimi, Karışık Yaratık, Mühür, Kabartma.

### ABSTRACT

In this study the figure of Master of Animals in Neo Assyrian Art were reevaluated. This review was made on the basis of 9 cylindrical seals and one relief example. Figures of Master of Animals were generally depicted on cylindrical seals. Master of Animals were depicted as dominating over winged horse (pegasus), chamois, lion, eagle sphinks and horse man (centaur). It is knowing that these aforementioned mythical creatures and animals have an important place in Neo Assyrian iconography. Thus it is understood that Assyrian artists depicted Master of Animals together with animals and mythical creatures that have an important place in Assyrian Art. Figure was depicted in the form of winged genie and human. Depictions of Master of Animals vary in terms of clothes and hybrid animal creatures that they are holding. Also there are style differences among figures of master of animals. These style differences can be seen especially on wing, beard and posture positions. It is understood that together with locality there are Anatolian and Northern Syrian traditions partly in the figures of Master of Animals depicted in Neo-Assyrian art.

**Key Words:** Neo-Assur, Master of Animals, Hybrid Creature, Seal, Relief.

\* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, arkeoesra@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2489-9527

## Giriş

Mezopotamya sanatında MÖ III. binyıldan itibaren hayvanlar hakimi betimi işlenmiştir. Mezopotamya sanatının yanı sıra Geç Hitit ve Urartu sanatında da bu betim karşımıza çıkmaktadır.

“Hayvanlar hakimi” ya da diğer adıyla “Gılgamış” Mezopotamya destan kahramanıdır. İsminin anlamı “her şeyi gören, her şeyi bilendir”. Eski Yakındoğu mitlerinde önemli bir kahraman olarak yer edinen “hayvanlar hakimi” ya da “Gılgamış” insanoğlunun şan, şöret ve ölümsüzlük arzularını simgeleyen önemli bir kahramandır. (Kramer, 2002: 68)

Hayvanlar hakiminin tanımlanmasında farklı görüşler bulunur. Bu görüşlerden ilkinde figür, “tasvir olarak sahnenin merkezinde insan boyunda zaman zaman kanatlı ya da çeşitli hayvanların parçalarından oluşan bir erkek figürünün ve bu figürün iki yana açtığı elleriyle hayvanları ya da karışık yaratıkları tuttuğu şekliyle” tanımlanmıştır (Garrison, 2010, s. 152). Bir diğer öneride ise hayvanlar hâkimi tasviri “bazen giysili bazen çıplak bir kahramanın, ya da fantastik bir yaratığın aslan, leopar, boğa, keçi gibi hayvanlar ile mücadelesi şeklinde işlendiği” ifade edilmiştir (Biber, 2004, s. 80). Son olarak “betim sanatında görülen hayvanlar hakimi figürlerinin insanın yanı sıra boğa adam, aslan adam, muflon adam, koyun adam ve kuş adam gibi karışık yaratıklar olarak da işlendikleri de” belirtilmiştir (Emre, 1971, s. 57). Bu verilerden “hem Mezopotamya hem de Anadolu sanatında hayvanlar hakimi betiminin tek tip işlenmediği, bu tasvirin farklı örneklerinin de resmedildiği” belirtilmiştir (Gökce, 2017, s. 2).

Yeni Assur sanatında hayvanlar hakimi betimi, zaman zaman insan, zaman zaman kanatlı cin, zaman zaman da karışık bir yaratık olarak karşımıza çıkarken kuş, aslan, dağ keçisi, ve insan başlı kuş gövdeli karışık yaratık, kanatlı at (pegasos), at adam (kentauros), insan başlı aslan gövdeli (sfenks) karışık yaratık ile olan mücadelesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

MÖ 1000-612/609 yılları arasında tüm Aşağı ve Yukarı Mezopotamya, Batı İran, Suriye, Doğu Akdeniz ve hatta Anadolu’ya, Çukurova ve Toroslar’a değin geniş bir coğrafyada egemen olan ve güçlü bir imparatorluk kurmuş olan Yeni Assur Krallığı askeri, siyasi, dini ve ekonomik alanlarda birçok başarı gösterdiği gibi aynı başarıyı sanatında da ortaya koymuştur. Yeni Assur Krallığı’na ait yerleşim yerleri ve mezarlarında bugüne kadar gerçekleştirilen bilimsel kazılar ya da kaçak kazılarda ele geçen birçok buluntu (silahlar, takılar, mühürler vb) bu başarının belgelerindedir. Söz konusu eserler üzerinde tanrı, tanrıça, insanlar, hayvanlar, mitolojik ve fantastik yaratıklar gibi figürler işlenmiştir. Bu figürler Yeni Assur Döneminin sanat anlayışı ve sanatının gelişmişlik düzeyini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca eserler üzerinde betimlenmiş sahneler dönemin krali, askeri, dini ve sosyal hayatı hakkında da bilgiler sunmaktadır.

Çalışmamızın konusunu Yeni Assur sanatında hayvanlar hâkimi betimi oluşturmaktadır. Makalede dokuz adet silindir mühür ve bir adet kabartma örneğinde tasvir edilmiş olan hayvanlar hakimi betimi ele alınmıştır. Bu amaçla hayvanlar hakimi betimleri üslup, stil ve ikonografik açıdan değerlendirilmiştir. Bunların yanı sıra çalışmada çağdaşı kültürlerde bilinen örnekler ile de karşılaştırmalar yapılmıştır. Böylelikle Assur sanatında betimlenmiş örneklerin, Önasya’da bilinen hayvanlar hakimi betimlerinden ayrılan yönleri ile benzerliklerine açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Aşağıda öncelikle silindir mühürler, akabinde kabartma örneği değerlendirilmiştir.

### 1. Mühürler

#### I No’lu Mühür

Mühür, Assur kenti Nimrud yönetim sarayının M isimli odasında ele geçmiştir (Herbordt, 1992, s. 172, taf. 7/1). Eser 51x30 mm ölçülerindedir. Mühür üzerinde işlenmiş hayvanlar hakimi betimi, kanatlı cin formunda olup baş ve bacaklar profilden, göğüs cepheden verilmiştir. Kıyafet olarak iki parçalı bir elbise

kullanılmıştır. İlk parça diz kapağına kadar uzanan kısa bir tunik, ikinci parça ise ayak bileklerine kadar inen bir mantodur. Hayvanlar hakiminin her iki tarafında arka ayakları üzerinde duran kanatlı atlar (pegasos) bulunur. Nitekim hayvanlar hakimi, pegasosları ön bacaklarından birinden tutarken betimlenmiştir (Çiz. 1).

## II No'lu Mühür

Assur kenti Ninive'de bulunmuş olan mühür 39x23 mm ebatlarındadır (Herbordt, 1992, taf. 7/2). Mühür üzerinde betimlenmiş hayvanlar hakimi, kanatlı cin formunda olup baş ve bacaklar profilden, göğüs cepheden verilmiştir. Figürün başında, tepesi ponponlu ve fes benzeri bir başlık vardır. Başlığın yüzeyi dikey çizgilerle bezenmiştir. Sakallı olan figürün bukleli saçları omuzlara dökülmektedir. Kıyafet I no.lu mühür örneği ile benzer olmakla birlikte kemer kullanımıyla farklılık gösterir. Hayvanlar hakimi elleriyle her iki yanında yer alan ve arka ayaklarından birinden yakaladığı kuşları tutarken betimlenmiştir (Çiz. 2).

## III No'lu Mühür

Nimrud'tan ele geçmiş olan mühür 48x31 mm ölçülerindedir. Hayvanlar hakimi kanatlı cin formunda olup baş ve bacaklar profilden, göğüs cepheden verilmiştir. Sakallı olan figürde başlık olarak polos kullanmıştır. Kıyafet diğer iki örnekle benzer olarak altta dize kadar uzanan bir tunik, üstte ayak bileklerine inen bir elbise yer alır. Ancak diğer örneklerden farklı olarak elbisenin yüzeyi frizlere ayrılmış ve her bir friz dikey çizgilerle bezenmiştir. Sahnede hayvanlar hakimi, yine her iki eliyle ön bacaklarından birinden yakaladığı karışık yaratıkları tutmaktadır. Sağda ve solda yer alan karışık yaratıklar kanatlı ve at gövdelidirler. Sahnede sol tarafta bulunan karışık yaratığın ön ayağının hemen önünde bir göz motifi yer alır. Yine sağ tarafta bulunan bir diğer yaratığın hemen gerisinde ise bitki motifi görülür. Bu bitki olasılıkla hayat ağacını temsilen işlenmiş olmalıdır (Herbordt, 1992, s. 207, taf. 7.3) (Çiz. 3).

## IV No'lu Mühür

Dördüncü mühür Assur kentinden ele geçmiştir (Herbordt, 1992, taf. 7.8). Mühür üzerinde betimlenmiş hayvanlar hakimi, insan formunda olup baş ve bacaklar profilden, göğüs cepheden verilmiştir. Saçları omuzlarına dökülen figür sakallıdır. Elbise olarak tek bacağı açıkta bırakan ve ayak bileklerine uzanan tek parça bir tunik giymiştir. Hayvanlar hakiminin her iki yanında arka ayakları üzerinde duran insan başlı, kanatlı at gövdeli (kentauros) karışık yaratık bulunur. Figür her iki eliyle ön bacaklarından birinden yakaladığı kentaurosları tutmaktadır. Sağ tarafta bulunan kentaurosun arka tarafında göz motifi ile balık figürüne yer verilmiştir. (Çiz. 4).

## V No'lu Mühür

Nimrud Nabu Tapınağı'ndan ele geçmiş olan mühür 28 mm yüksekliğindedir (Herbordt, 1992, s. 191, taf. 8.6). Mühür üzerinde betimlenmiş hayvanlar hakimi, insan formunda olup baş ve bacaklar profilden, göğüs cepheden verilmiştir. Sakallı olan figürün başında dikey çizgilerle bezenmiş fes benzeri bir başlık bulunur. Üzerinde yer alan kıyafet diğer mühür örnekleri ile benzerdir. Figürün her iki yanında insan başlı, kuş gövdeli, akrep kuyruklu karışık yaratıklar yer alır. Hayvanlar hakimi, elleriyle sakallarından kavradığı karışık yaratıkları tutmaktadır. Karışık yaratıkların başlıkları hayvanlar hakiminin başlığı ile aynı form ve tiptedir. Yaratıkların ön ayakları hayvanlar hakimine doğru havaya kaldırılmıştır. Hayvanlar hakiminin sol kolu üzerinde kartal benzeri bir kuş ve sağ kolu üzerinde tek dizi üzerine çökmüş maymuna benzeyen bir figür bulunur. Ayrıca karışık yaratıkların havaya kaldırdıkları bacaklarının hemen altında, ellerinde bakraç bulunan balık kılıklı figürler yer alır. Sağ tarafta karışık yaratığın arka ayağının arkasında iki ayağı üzerinde duran köpek başlı karışık bir hayvan figürü yer alır. (Çiz. 5).

## VI No'lu Mühür

29x33 mm ölçülerinde olan mühür Ninive'de yapılmış olan çalışmalarda tespit edilmiştir (Herbordt, 1992, s. 235, taf. 8.2). Mühür üzerinde betimlenmiş hayvanlar hakimi insan formunda olup cepheden işlenmiştir. Üzerinde kısa kollu, yuvarlak yakalı bir giysi vardır. Figürün alt kısmı kırık ve eksik olduğundan dolayı elbisenin nasıl devam ettiği anlaşılamamaktadır. Hayvanlar hakimi, her iki eliyle boyunlarından yakaladığı kuşları tutmaktadır. Sağda ve solda yer alan kuşlar anatomik yapılarına uygun işlenmiştir (Çiz. 6).

#### VII No'lu Mühür

Mühür Londra/British Müzesi'nde sergilenmektedir (Frankfort, 1996, s. 198, fig. 227). Mühür yüzeyinin sağ ve sol tarafında çivi yazısı kazınmıştır. Sahnenin merkezinde yer alan hayvanlar hakimi kanatlı cin formunda olup baş ve bacaklar profilden, göğüs cepheden verilmiştir. Sakallı olan figürün saçları omuzlara dökülmektedir. Giyim kuşam diğer örneklerle benzerlik gösterir. Ancak bu mühürde kıyafet diğer örneklerde görülenlerden daha zengin süslenmiştir. Hayvanlar hakiminin her iki tarafında arka ayakları üzerinde duran pegasoslar görülür. Nitekim hayvanlar hakimi her iki yana açmış kollarıyla ön ayaklarından yakaladığı pegasosları tutmaktadır (Çiz. 7).

#### VIII No'lu Mühür

28x13 mm ölçülerinde olan mühür Marcopoli Koleksiyonu'nda yer almaktadır (Teissier, 1984, s. 183, fig. 284). İnsan formunda betimlenmiş olan hayvanlar hakiminin başı ve bacakları profilden, göğsü cepheden verilmiştir. Sakallı olan figürün saçları omuzlara dökülmektedir. Kıyafet olarak tek parça kısa bir tunik giymiştir. Hayvanlar hakimi, her iki yanında arka ayakları üzerinde duran sfenksleri ön ayaklarından kavramıştır. Sahnenin boş olan yerleri yıldız ve rozetlerle doldurulmuştur (Çiz. 8)

#### IX No'lu Mühür

28x11 mm ölçülerinde olan mühür Marcopoli Koleksiyonu'nda bulunmaktadır (Teissier, 1984, s. 183, fig. 285). İnsan formunda betimlenmiş olan hayvanlar hakiminin başı profilden, gövdesi cepheden verilmiştir. Sakallı olan figürün saçları omuzlara dökülmekte olup başında fes benzeri bir başlık vardır. Üzerinde kısa kollu, beli kemerli, "v" yakalı ve diz kapağına kadar inen tek parça bir tunik görülür. Hayvanlar hakimi, dirsekten bükülmüş ve her iki yana açmış kollarıyla boynuzlarından yakaladığı dağ keçilerini tutmaktadır. Ayrıca sahnenin boş olan yerleri yıldız, bitki ve yarım ay ile bezenmiştir (Çiz. 9)

### **2. Kabartmalar**

Yeni Assur Dönemi kabartmalarında hayvanlar hâkimi tasviri çok sık işlenmemiştir. Bilinen tek örnek de şimdilik Nimrud kenti kabartmalarında betimlenmiş olan kral Assurnasirpal'in elbisesinin bir bölümü üzerinde işlenmiş olan örnektir (Frankfort, 1996, ss. 197-198, fig. 224). Söz konusu elbise üzerinde hayvanlar hakimi betimi kanatlı cin formundadır. Figürün başı, göğsü cepheden, bacakları profilden verilmiştir. Bir dizi üzerine çökmüş figürün sırt kısmından 4 adet kanat çıkmaktadır. Yüz uzuvları vurgulanmış olup sakalları göğse kadar inmektedir. Üzerinde kısa kollu, diz kapağına kadar inen bir tunik ile ayak bileklerine kadar gelen bir manto bulunmaktadır. Tunüğün bitim kısmı püsküllerle, mantonun yüzeyi dikey çizgilerle süslenmiştir. Ayaklar çıplak işlenmiştir. Hayvanlar hakimi, dirsekten bükülmüş kollarını her iki yana açmış pozisyonundadır. Yine elleriyle arka bacaklarından birinden yakaladığı aslanları tutmaktadır. Sağda ve solda yer alan aslanlar anatomik yapılarına uygun işlenmiştir (Çiz. 10).

### **Sonuç**

Çalışmada, Yeni Assur Dönemi sanatında işlenmiş hayvanlar hakimi betimi, dokuz adet silindir mühür ve bir adet kabartma esas alınarak değerlendirilmiştir. Bu betimler, giyim kuşamları, betimleniş şekilleri ve birlikte betimlendikleri

hayvanlar ile mitolojik yaratıklar açısından farklılıklar gösterir. Hayvanlar hâkimi zaman zaman kanatlı cin formunda zaman zaman da insan biçiminde tasvir edilmiştir. Giyim kuşam olarak bakıldığında ise çoğunlukla iki parçalı kıyafet ve nadiren tek parçalı tuniğin tercih edildiği görülmektedir. İki parçalı kıyafetler kanatlı olanlarda, tek parçalı olanlar ise insan biçimlilerde kullanılmıştır. Şimdilik giyim kuşamdaki bu farklılıkların nedenini açıklamak mümkün görünmemektedir.

Yeni Assur Dönemi mühürleri ve bir kabartmada görülen hayvanlar hakimi betimleri karışık yaratıklar (pegasos, sfenks, kentauros) ve hayvanlar (aslan, kuş, dağ keçisi) üzerinde egemenlik sağlamıştır. Bu verilerden hayvanlar hakimi betimlerinin üzerinde egemenlik sağladığı hayvanların da tek tip olmadığı bunların çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu mitolojik yaratıklar ve hayvanların Yeni Assur ikonografisinde önemli bir yerinin olduğu da bilinmektedir. Böylelikle Assurlu sanatçıların hayvanlar hakimini, Assur sanatında önemli bir yeri olan hayvanlar ve mitolojik yaratıklar ile birlikte tasvir ettiği anlaşılmaktadır.

Yeni Assur Krallığı'nın çağdaşlarından olan Urartu ve Geç Hitit Beylikleri ile siyasi, askeri ve ekonomik ilişkileri söz konusudur. Nitekim bu ilişkilerin yansımalarını bu krallıkların sanatında da görmek mümkündür. Geç Hitit Dönemi Karkamış Cerablus, "Haberciler Duvarı" kabartmalı ortostatta (Darga, 1992, s. 244, res. 252) betimlenmiş olan hayvanlar hakimi iki parçalı giyim kuşamı ile Yeni Assur örnekleri ile benzerlik gösterir (Çiz. 1-8). Ayrıca Urartu Dönemi'ne ait at alınlığı (Maas, 1987, taf. 10) üzerinde kanatlı cin formunda işlenmiş olan hayvanlar hakimi betimi kanatlı oluşuyla Assur örnekleriyle yakın benzerlik gösterir. Yine Urartu Krallığı'na ait bir mühür örneğinde (Seidl, 1988, s. 148) hayvanlar hakimi betiminin insan biçiminde olması Çiz. 9'daki örneğimiz ile benzerdir. Bu veriler ışığında Yeni Assur sanatında betimlenmiş hayvanlar hakimi betimlerinde yerel özellikler ile birlikte kısmen de olsa Kuzey Suriye ve Anadolu gelenek özelliklerinin de bulunduğu anlaşılmaktadır.

#### KAYNAKÇA

- Biber, H. (2004). "Van Müzesi'nden "Hayvanlar Hakimi" Betimli Bir Urartu Damga Mühürü". *Anadolu Araştırmaları*, 17 (2), 79-84.
- Darga, A. M. (1992). *Hitit Sanatı*. İstanbul: Akbank Yayınları.
- Emre, K. (1971). *Anadolu Kurşun Figürünleri ve Taş Kalıpları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Frankfort, H. (1977). *The Art and Architecture of the Ancient Orient*. London
- Garrison, M. B. (2010). "The Heroic Encounter in the Visual Arts of Ancient Iraq and Iran ca. 1000-500 BC". *The Master of Animals in Old World Iconography*, 151-174, (eds., D. B. Counts and B. Arnold), Budapest.
- Gökce, B. (2017). "Urartu Sanatında Hayvanlar Hakimi Betimi". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (21), 1-13.
- Herbordt, S. (1992). *Neuassyrische Glyptic des 8. - 7. Jh. V. Chr.*, State Archives of Assyria Studies Volume I, Helsinki: University of Helsinki.
- Kramer, S.N. (2002). *Sümerler*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Maass, M. (1987). "Helme, Zubehör Von Wagen Und Pferdegeschirr Aus Urartu". *Archaeologische Mitteilungen Aus Iran*, 20, 65-92.
- Seidl, U. (1988). "Die Siegelbilder". *Bastam II: Ausgrabungen in den Urartäischen Anlagen 1977-1978*, 145-152, (ed. W. Kleiss), Berlin.
- Teissier, B. (1984). *Ancient Near Eastern Cylinder Seals from the Marcopoli Collection*. Berkeley, CA.

**Hakem Değerlendirmesi:** Dış, bağımsız.

**Yazar Katkıları:**

Birinci yazar: %100

**Çıkar Çatışması:** Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

**Finansal Destek:** Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

**Peer-review:** Externally peer-reviewed.

**Author Contributions:**

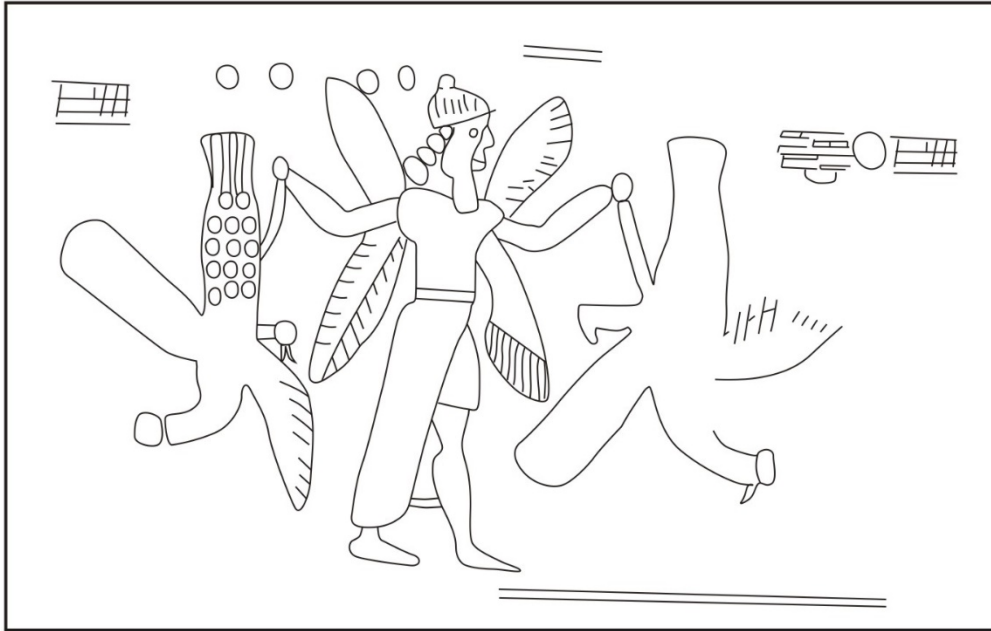
First Author: %100

**Conflict of Interest:** The author has no conflict of interest to declare.

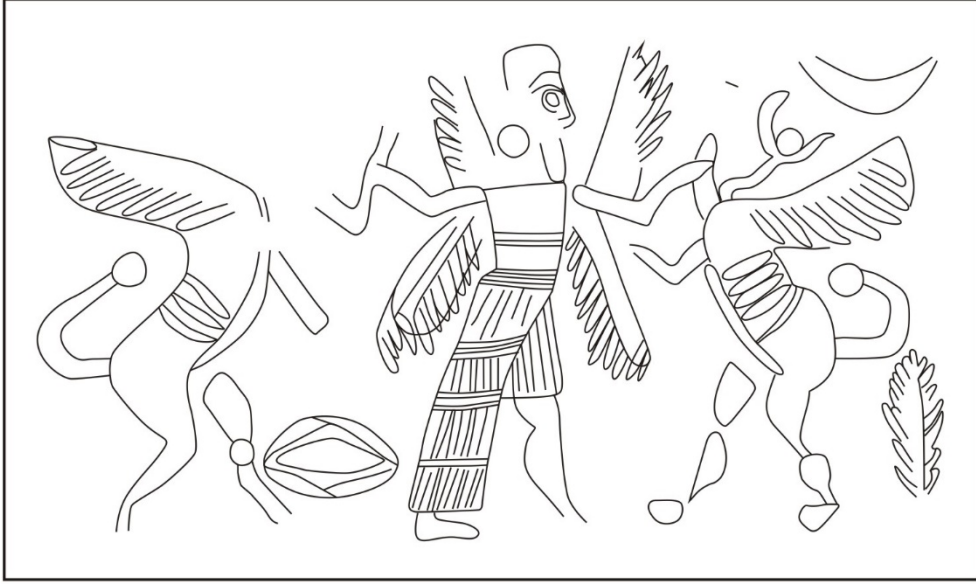
**Grant Support:** The author declared that this study has received no financial support.



Çizim 1. (Herbordt, 1992, s.172, taf. 7/1)



Çizim 2. (Herbordt, 1992, taf. 7/2)

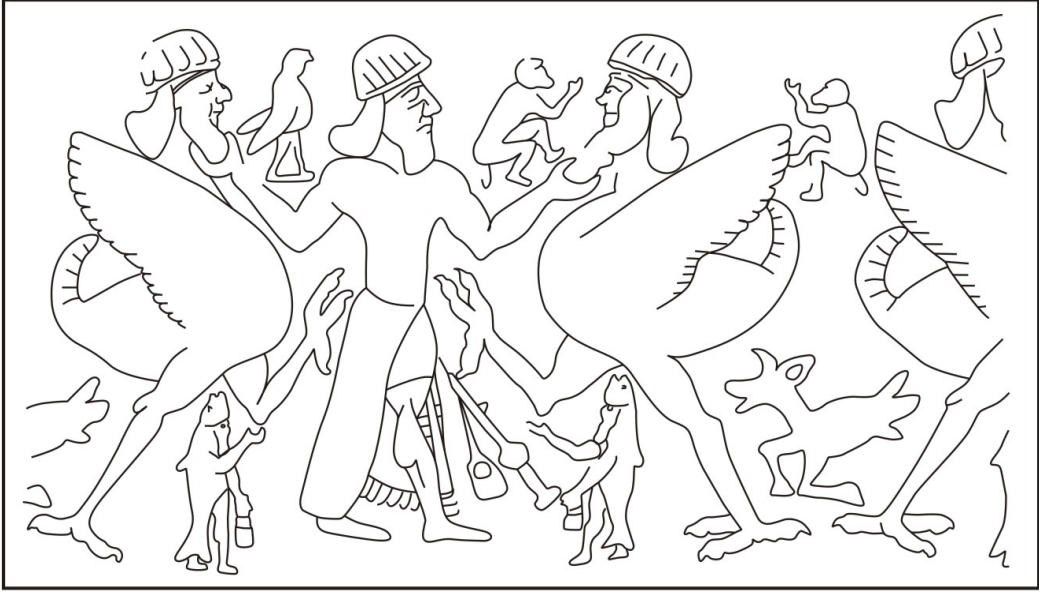


Çizim 3. (Herbordt, 1992, s. 207, taf. 7.3)

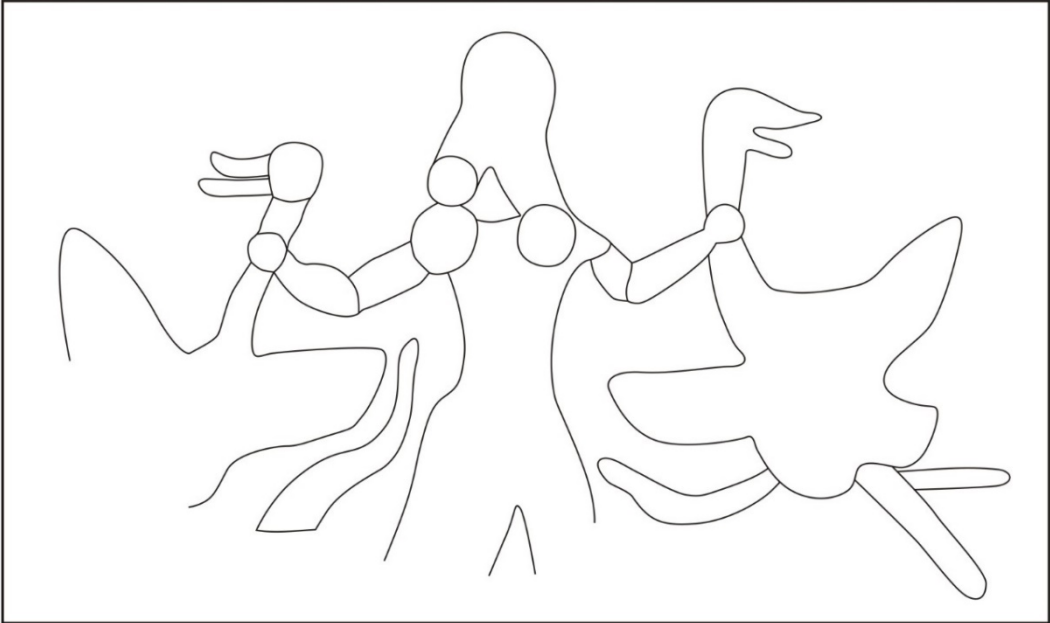


Çizim 4. (Herbordt, 1992, taf. 7.8)



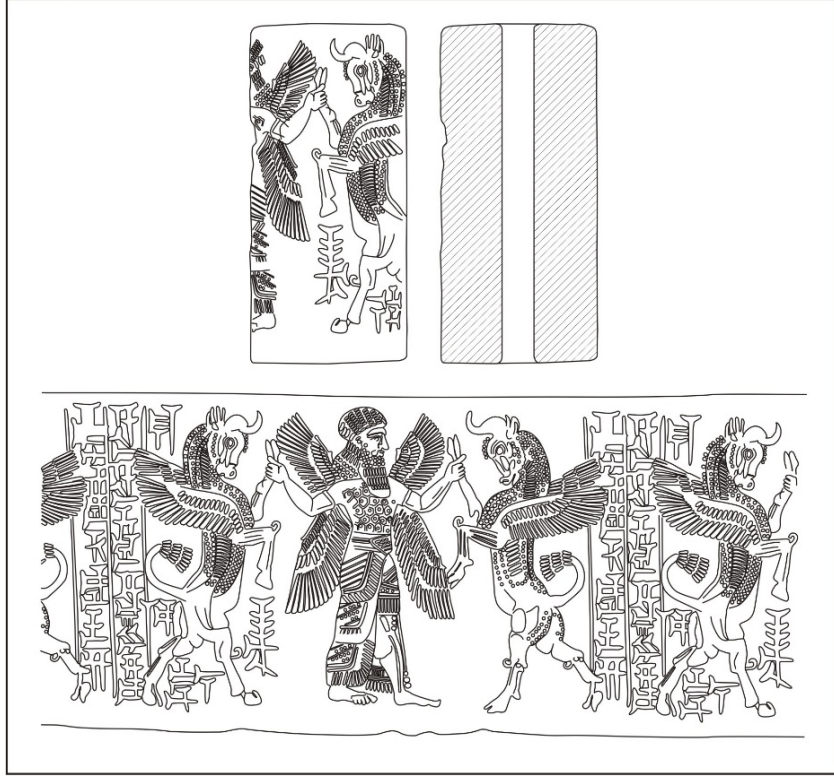


Çizim 5. (Herbordt, 1992, s.191, taf. 8.6)



Çizim 6. (Herbordt, 1992, s. 235, taf. 8.2)





Çizim 7. (Frankfort, 1996, s. 198, fig. 227)

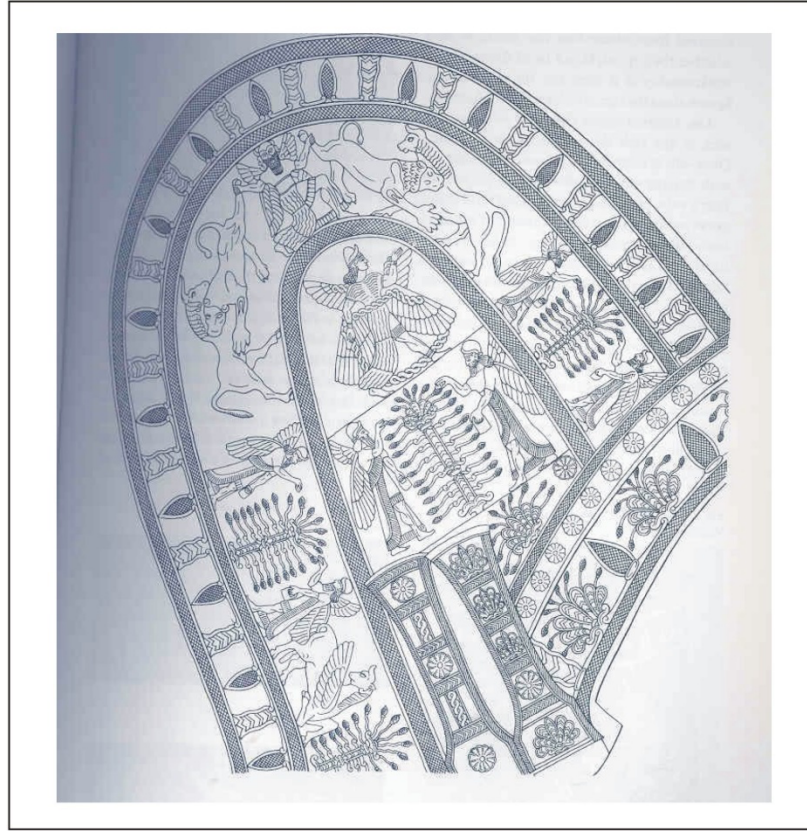


Çizim 8. (Teissier, 1984s. 183, fig. 284)





Çizim 9. (Teissier, 1984, s. 183, fig. 285)



Çizim 10. (Frankfort, 1996, ss. 197-198, fig. 224)